

человека, т.е. опять-таки о сущностной проблеме русской литературы – о нравственности. И здесь вновь возникли злободневные вопросы: Важно ли какой человек поэт? Чего не должен делать поэт, чтобы у него получались хорошие стихи, или что должен делать поэт, чтобы они получались? Можно ли быть алкоголиком и бабником и писать «По небу полуночи ангел летел...»? Существуют ли вещи, которые умаляют поэта? Поэт по-русски – он все-таки поэт с биографией? Не бывает ли поэтическое безобразие, поиск себя на дне стакана и прочая рассчитанным элементом промоушна? Должна ли моральная мерка ограничивать поэта? Человек, который ставит границы своему дару, – он поэт? Почему встать на колени перед обидчиком нельзя, а дать в рожу обидчику можно? Почему поэт не может унижаться?... И давались варианты ответов: Я считаю, что поэт должен быть в первую очередь все же приличным человеком (с. 418). Можно быть алкоголиком и бабником и писать «По небу полуночи ангел летел...», но быть начальником тайной канцелярии и это написать – нельзя. Потому что есть вещи, которые умирают от определенных занятий. Поэтому я за то, чтобы прощать поэтам их, так сказать, промискуитет, алкоголь, грубость и аутизм, и за то, чтобы не прощать им предательство и сервильность (с. 420).

Можно сказать, что первый том ТТ открыт на актуализацию традиционных проблем и постановку новых, а также на диалог, размышления, обмен мнениями. Будучи «объединительным проектом», альманах стремится к расширению круга своих единомышленников и читателей.

Ludmiła Łucewicz
Uniwersytet Warszawski

„ŻYCIE SERCA”. DUCH–DUSZA–CIAŁO I RELACJA JA–TY W LITERATURZE I KULTURZE ROSYJSKIEJ XX–XXI WIEKU, pod red. M. Cymborskiej-Lebody, A. Gozdek, R. Rybickiej, J. Tarkowskiej, M. Ułanek, Seria Rossica Lublinensia VII, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2012, ss. 487.

Siódmy tom serii Rossica Lublinensia przynosi teksty 47 autorów z 11 krajów (Czechy, Francja, Japonia, Łotwa, Niemcy, Polska, Rosja, Szwajcaria, Ukraina, USA, Węgry). Zakres podejmowanych w tomie zagadnień jest niezwykle szeroki: od różnorodnych interpretacji motywu serca w kulturze rosyjskiej, poprzez refleksję na temat postrzegania opozycji między ciałem i duszą, ku namysłowi nad problemami komunikacji w procesie konstytuowania poczucia tożsamości osoby.

Opublikowane w tomie prace podzielone zostały na dwie części. W pierwszej, bardziej homogenicznej tematycznie, znalazło się 25 tekstów omawiających konstruowane na różnych etapach historii kultury rosyjskiej konceptualizacje motywu serca, jego metaforyczne i metonimiczne obrazy w tekstach oraz filozoficzne próby zdefiniowania antropologicznych i metafizycznych aspektów obecnych w kulturze rosyjskiej dyskursów serca, definiowania istoty człowieczeństwa i wyznaczników tożsamości osoby przy jego pomocy. W artykule wprowadzającym *Homo cordis absconditus. Текст сердца и фигуры сердца в русской философии и литературе (введение в тему)* Maria Cymborska-Leboda kreśli typologię i chronologię etapów kształtowania się rosyjskiej refleksji o „życiu serca”, wyróżniając trzy stadia tego procesu, zdeterminowane przez myśl Grigorija Skoworody, Pamfiła Jurkiewicza (autora rozprawy *Сердце и его значение в духовной жизни человека* – 1860) oraz – w trzecim okresie – Pawła Floreńskiego (głównie ze względu na rozprawę *Столы и утверждение истины* – 1914), Borysa Wyszesławcewa (*Сердце в христианской и индийской мистике* – 1929) i Iwana Iljina (*Поющее сердце. Книга тихих созерцаний* – 1958). Analizy podejmowane w kolejnych artykułach dokumentują istotne dla dwudziestowiecznej kultury rosyjskiej inspiracje myślą Władimira Sołowjowa, Lwa Karsawina, Wiaczesława Iwanowa, Michaiła Gierszenzona, abpa Łukasza Wojno-Jasienieckiego, podejmujących wątki logiki i mistyki serca, traktowanego jako metafora osoby, warunek jej integralności, źródło życia duchowego, organ poznania, generator uczuć.

Rysem znamionym w I części tomu są liczne analizy metafor serca i duszy, skonkretyzowanych w poezji różnych okresów. Autorzy tomu omawiają ujęcia i konteksty wspomnianych konceptów, charakterystyczne dla twórczości Afanasija Feta, Jakuba Połońskiego, Mikołaja Niekrasowa, Innokientija Annińskiego, Andrieja Biełego, Aleksandra Błoka, Walerija Briusowa, Władimira Majakowskiego, Aleksandra Biezymińskiego, Jeleny Szwarc, Mariny Cwietajewej, Osipa Mandelsztama, Borysa Pasternaka, Josifa Brodskiego, Władimira Wysockiego, poetów szkoły „Paryska nuta”.

Obiektami analitycznego oglądu są również teksty prozatorskie – poczynając od dokumentów piśmiennictwa staroruskiego XI-XII wieku, poprzez powieść *Co robić?* Mikołaja Czernyszewskiego, pamiętniki Jelizawiety Djakonowej, powieści Borysa Pasternaka (*Доктор Живаго*), Władimira Nabokowa (*Истинная жизнь Себастьяна Найта*), Andrieja Płatonowa *Чевенгур* i *Котлован*, Jurija Oleszy (*Зависть*), Michała Bułhakowa (*Mistrz i Małgorzata*), opowiadanie *Serce* Walentyna Katajewa, „trylogia” Władimira Sorokina (*Лед, Путь Бро, 23000*) oraz powieści *Сердце четьырех* oraz najnowszą prozę Jeleny Dołgopiat. Analizując twórczość wspomnianych autorów, badacze zwracają uwagę na postępujący w historii kultury rosyjskiej proces dekonstrukcji metafizycznego wymiaru idei serca, widoczne tendencje do desakralizacji, materializacji i urzeczowienia jego obrazu, leksykalizacji metafor serca, czy zdobywających uznanie twórców strategii intelektualizacji dyskursu artystycznego.

Wyeksponowane w analizach szczegółowe zjawiska artystyczne znamionują tendencję o szerszym wymiarze antropologicznym: oto wspomniane zabiegi stają się symptomem postępującego w kulturze rozpadu całościowego obrazu człowieka. Wśród innych ujęć podnoszonych w części pierwszej tomu uwagę zwracają prace eksponujące biologiczne i medyczne aspekty funkcjonowania serca, uczynione twórczym, inspiracją ideową, rodzajem formy artystycznej we współczesnej literaturze i sztuce. Niezwykłym zjawiskiem omawianym w tej grupie artykułów są charakterystyczne dla „performatywnego zwrotu”¹ w kulturze współczesnej rosyjskie próby przekraczania granic między nauką (w tym wypadku: kardiologią) i sztuką, uznawania za artystyczne artefakty zmodyfikowanych w różnym stopniu obrazów i wykresów pracy serca. Ilustrujące to zjawisko wystawy prac moskiewskiego kardiochirurga-artysty Michaiła Ałszybai omawia Grażyna Bobilewicz (*Сердце как объект искусства*).

W części drugiej tomu znalazły się prace zogniskowane wokół różnych aspektów relacji międzyosobowych, mechanizmów komunikacji, w szczególności traktowanych jako źródła antropologicznej samowiedzy i fundamenty poczucia osobowej tożsamości człowieka. Zagadnienia postrzegania Innego, relacji między Ja i Ty, traktowania Ty jako warunku istnienia Ja, ontologicznego wymiaru dialogu jako sposobu istnienia człowieka nurtowały rosyjskich myślicieli przełomu XIX–XX wieku. Te wątki pojawiają się w syntezyjącym tekście Konstantina Isupowa *Эстетика Друзога*, podnoszącym znaczenie różnych aspektów myśli dialogicznej Fiodora Dostojewskiego, Lwa Tołstoja, Władimira Sołowjowa, Pawła Floreńskiego, Mikołaja Fiodorowa, Wiaczesława Iwanowa, Mikołaja Bierdiajewa, Siergieja Bułgakowa, Lwa Karsawina, Michaiła Bachtina. Badacz eksponuje w swoich rozważaniach wątek roli śmierci Innego w dochodzeniu do wiedzy człowieka o sobie samym.

Oprócz metarefleksji nad rosyjskimi koncepcjami filozofii dialogu i wariantami teorii komunikacyjnych podstaw antropologii, większość analiz składających się na drugą część tomu to rekonstrukcje immanentnych wizji dialogicznej antropologii, wpisanych w strukturę utworów literackich. Autorzy opracowań jako obiekt swoich badań w wielu wypadkach obrali utwory prozatorskie. Czytelnik znajdzie w tomie rezultaty refleksji nad powieściami Wierzy Kryżanowskiej-Rochester (*Торжище брака, Маги, Гнев Божий, Заколдованный замок, Два Сфинкса, Кобра Капелла, Рекенштейны*), Mariny Cwietajewej (*Повесть о Сонечке*), Ludmiły Ulickiej (*Сонечка*), opowiadaniem Andrieja Płatonowa *В прекрасном и яростном мире* (po polsku ukazał się przekład pierwszego wariantu tego utworu, zatytułowany *Żona maszynisty*), opowiadań Iriny Polańskiej i Swietłany Wasilenko, czy eseistycznej prozy Alesandra Gienisa (*Дзен футбола и другие истории*). Materiał ten stał się okazją do rozważań o możliwości/ niemożliwości komunikacji autora i czytelników oraz

¹ D. Bachmann-Medick, *Cultural turns. Nowe kierunki w naukach o kulturze*, przeł. K. Krzemieniowa, Warszawa: Oficyna Naukowa 2012, s. 119–167.

dialogu autora z tradycją kulturową (przypadek Dymitra Mierieżkowskiego), o dialogicznym wymiarze miłości i przyjaźni, o poszukiwaniach kobiecej tożsamości i refleksji o sobie jako Innym w środowisku wychodźstwa rosyjskiego.

W kilku pracach listy Fiodora Dostojewskiego, Wiaczesława Iwanowa, Michaiła Gierszenzona, Zinaidy Gippius, Władimira Złobina i Anastazji Czebotarewskiej, Borysa Pasternaka i Olgi Freidenberg, Rainera Marii Rilkego i Lou Andreas-Salomé stały się inspiracją do rozważań o epistolograficznym wymiarze dialogu i wpływie formy listu na treść przekazu oraz konkretyzację i zaangażowanie odbiorcy, o zjawisku epistolograficznej intertekstualności i temporalnym wymiaru korespondencji. Szczególny aspekt relacji Ja-Ty omówiony został przez Jelenę Tacho-Godi na podstawie opublikowanego w 2005 roku tomu *Радость на веку. Переписка лагерных времен*, zawierającego listy Aleksego F. Łosiewa i jego małżonki Walentyny M. Sokołowej, pisane z łagrów, do których oboje trafili w 1930 roku. O niezwykłości tej korespondencji i zaświadczonej nią relacji osobowych decydują nie tylko okoliczności, w których powstawały listy, ale i determinujący postawy małżonków wybór dokonany rok wcześniej, kiedy oboje potajemnie wstąpili do stanu duchownego, przyjmując imiona mnisze: Andronik i Anastazja. Relacja Ja-Ty stała się wówczas duchownym związkiem, dającym siłę przetrwania w nieludzkiej rzeczywistości. Adresat każdego z tych listów, potwierdzając duchowy związek, stawał się znakiem szczególnego, wiecznego sensu, realnego, mimo świata pełnego zła.

W tej części tomu analizowane są również wpisane w liryczne komunikaty przeświadczenia o warunkach zrozumienia Innego w wierszach Borysa Pasternaka, potwierdzane liryką Josifa Brodskiego przekonania o dialogicznych epifaniach miłości, podejmowane są rozważania o możliwości interpretacji bohaterki lirycznej wierszy Achmatowej jako osoby w rozumieniu C. G. Junga oraz o komunikacyjnym aspekcie poezji grupy „Lianozowo”.

Pod względem charakteru i pochodzenia materiału analitycznego, na tle całego tomu wyróżnia się etnograficzna praca Aleksandra Góry *Ритуальные способы родственного и межличностного сближения в свадебном обряде*, oparta na wykazujących podobieństwo informacjach dotyczących kolejnych etapów obrzędu zaślubin, zebranych w różnych regionach Słowiańszczyzny.

Tom przynosi prace różnorodne tematycznie, materiałowo i metodologicznie. Dla czytelnika stanowią one pożyteczne źródło informacji zarówno o znaczeniu w kulturze rosyjskiej istotnych dla jej rozumiejącej interpretacji aspektów idei serca, duszy, dialogu oraz osobowej i zbiorowej tożsamości, jak również mogą być potraktowane jako przydatne opracowania szczegółowe, stanowiące wkład do refleksji o twórczości poszczególnych pisarzy i artystów.

Andrzej Dudek
Uniwersytet Jagielloński